UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Preventie of paranoia? Een parodie op het 'voorzorgsdenken' [Bespreking van: W.J. Kortleven (2013) Voorzorg in Nederland: ontwikkelingen in de maatschappelijke omgang met kindermishandeling, verkeersonveiligheid en genetische modificatie]

Popma, J.

DOI

[10.5553/RdW/138064242014035002005](https://doi.org/10.5553/RdW/138064242014035002005)

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Recht der Werkelijkheid

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Popma, J. (2014). Preventie of paranoia? Een parodie op het 'voorzorgsdenken' [Bespreking van: W.J. Kortleven (2013) Voorzorg in Nederland: ontwikkelingen in de maatschappelijke omgang met kindermishandeling, verkeersonveiligheid en genetische modificatie]. *Recht der Werkelijkheid*, 35(2), 56-64. <https://doi.org/10.5553/RdW/138064242014035002005>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 CP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

RECENSIES EN SIGNALEMENTEN

Preventie of paranoia?

Een parodie op het ‘voorzorgsdenken’

Jan Popma

Bespreking van: W.J. Kortleven, Voorzorg in Nederland: Ontwikkelingen in de maatschappelijke omgang met kindermishandeling, verkeersonveiligheid en genetische modificatie (diss. Rotterdam), Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2013, 429 pp., ISBN 978-94-624-0001-6, € 29,95.

Anderton said: ‘You’ve probably grasped the basic legalistic drawback to precrime methodology. We’re taking in individuals who have broken no law.’ ‘But surely they will’, Witwer answered with conviction. ‘Happily they *don’t* – because we get them first, before they can commit an act of violence. So the commission of the crime itself is absolute metaphysics. We claim they’re culpable. They, on the other hand, eternally claim they are innocent. And, in a sense, they *are* innocent.’¹

In zijn short story *The Minority Report* uit 1956 schetst de Amerikaanse auteur Philip K. Dick een toekomst waarin al decennia lang geen levensdelicten meer zijn begaan – niet doordat alle moorden worden opgelost en alle daders inmiddels zijn opgesloten, maar doordat de ‘misdadigers’ al zijn gearresteerd vóórdat zij hun misdaad hebben kunnen plegen. Het Precrime Institute beschikt over een drietal ‘precog’ mutanten die de toekomst kunnen voorzien (precognitie), waarna het instituut de namen van toekomstige moordenaars doorgeeft aan de politie. De gevangenen zitten vol met onschuldige personen, die volgens de precogs van plan waren een moord te plegen. Precrime interventie, als ultieme vorm van voorzorg.²

In zijn proefschrift *Voorzorg in Nederland* schetst de rechtssocioloog Willem-Jan Kortleven een vergelijkbaar voorbeeld van voorzorg: ‘Opvoedingsondersteuning en opgroeihulp (...) van *minus 9 maanden* tot 23 jaar’ (cursivering JP).³ De gedachte dat opvoedingsondersteuning vanaf minus negen maanden wenselijk zou zijn, is neergelegd in het beleidsprogramma ‘Alle kansen voor alle kinderen’ van voormalig minister Rouvoet voor Jeugd en Gezin, dat onder meer tot stand is gekomen in het licht van het groeiend aantal meldingen van kindermishande-

1 Dick 1956, p. 72.

2 Voor daadwerkelijke toepassing van het concept ‘pre-crime’ in de Verenigde Staten zie o.a. Watson 2010, Chicago Tribune 2013 en West 2014.

3 Kortleven 2013, p. 220.

ling.⁴ In de nota wordt een heldere taakstelling voor de overheid neergelegd: 'Als ouders niet in staat of bereid zijn hun kinderen een veilige en evenwichtige opvoeding te bieden, *moet* de overheid, in het belang van het kind, ingrijpen' (cursivering JP).⁵ Welke ouders het betreft, wordt bepaald op basis van risico-profilering: 'Voor elk kind wordt in de eerste vier jaar na de geboorte een risico-inventarisatie van opgroei- en opvoedproblemen gemaakt door de jeugd-gezondheidszorg en wordt waar nodig hulpverlening ingezet.'⁶ Profilering *ex ante* dus, als opmaat naar anticiperend risicomanagement.

Het voorkómen van kindermishandeling is een van de drie deelterreinen die Kortleven onderzoekt in zijn promotieonderzoek naar de 'ontwikkelingen in de wijze waarop de Nederlandse samenleving vanaf het begin van de negentiende eeuw tot heden omgaat met een aantal specifieke bedreigingen van zeer verschillende aard: kindermishandeling, verkeersonveiligheid en risico's verbonden aan het gebruik van genetische modificatie in de voedselproductie'.⁷ Kortleven onderzoekt de veronderstelling dat in de maatschappelijke omgang met verschillende soorten bedreigingen vergelijkbare ontwikkelingen plaatsvinden. De hypothese is dat de ontwikkelingen in de maatschappelijke omgang met de betreffende risico-problemen begrepen kunnen worden als manifestaties van culturele transformaties of, in andere termen, wijzigingen in drie opeenvolgende paradigmata.⁸ Kortleven baseert zich op het werk van de Franse socioloog François Ewald en de Nederlandse rechtssocioloog Roel Pieterman, die beiden een ontwikkeling hebben geschetst die valt te karakteriseren als een overgang van een negentiende-eeuwse *schuld*cultuur naar een moderne *risico*cultuur en vervolgens, tegen het einde van de twintigste eeuw, naar een laatmoderne *voorzorg*cultuur.⁹

De onderzoeksvraag van het proefschrift luidt: '*In hoeverre zijn er overeenkomsten waarneembaar in de wijze waarop de maatschappelijke omgang met verkeersonveiligheid, kindermishandeling en genetisch gemodificeerd voedsel in Nederland zich vanaf het einde van de negentiende eeuw heeft ontwikkeld?*'¹⁰ En als er parallellen zijn, hebben die dan een 'gezamenlijke sociaal-culturele voedingsbodem' – kortweg de opmars van een *voorzorg*cultuur?¹¹

Deze *voorzorg*cultuur typeert Kortleven, in zijn slothoofdstuk, aan de hand van een aantal samenhangende elementen, die goeddeels ook zijn terug te vinden in het werk van Pieterman (co-promotor bij het onderzoek):

- De radicalisering van het concept 'preventie', zowel naar steeds grotere veiligheid (met nul-risico als het optimum) als naar een steeds eerder stadium voor

4 Ministerie Jeugd en Gezin 2007, p. 5.

5 Ministerie Jeugd en Gezin 2007, p. 17.

6 Ibid., p. 11.

7 Kortleven 2013, p. 5.

8 Ibid., p. 317.

9 Ewald 2002, Pieterman 2008. De terminologie schuld/risico/voorzorg is ontleend aan Pieterman. Ewald spreekt in iets andere bewoordingen over de verschillende paradigmata (responsibility/solidarity/security). De terminologische helderheid is hier niet bepaald optimaal.

10 Kortleven 2013, p. 15.

11 Ibid., p. 318.

Jan Popma

interventie. Hierbij wordt bovendien de vraag naar kosteneffectiviteit buiten beschouwing gelaten. Nul is het streven, koste wat kost.

- Een toenemende verantwoordelijkheid van de zogeheten ‘systeembeheerders’ – het voorkómen van schade is niet langer een individuele verantwoordelijkheid, maar van de wetgever, de toezichthouder of wie dan ook maar verantwoordelijk gehouden kan worden.
- Een afnemend vertrouwen in wetenschappelijke kennis en een afbrokkelend gezag van deskundigen, maar anderzijds juist een radicalisering van de maakbaarheidsgedachte. Kortleven wijst er wat betreft de ‘maakbaarheid’ terecht op dat ‘paradoxaal genoeg wetenschappelijke kennis en technologie onmisbaar zijn’, maar dat als de deskundigen hebben gefaald de boze burger dit ziet als het bewijs dat deskundigen of ‘de’ wetenschap in essentie eigenlijk niet te vertrouwen zijn.

Kortleven hanteert elders echter ook een andere invulling van het concept voorzorg, dat dichterbij de meer juridische oorsprong van het concept blijft. Mijns inziens leidt dit tot verwarring, en worden daarmee de empirische bevindingen van zijn onderzoek ten onrechte gebruikt om de opmars van voorzorg te onderbouwen door een eenzijdige lezing van het meer juridische concept. Daarom is, hieronder, een nadere analyse van het concept ‘voorzorg’ op zijn plaats.

Het concept ‘voorzorg’

De centrale vraag van Kortleven is: is er sprake van (een opmars van) een voorzorgcultuur? Zoals gezegd baseert Kortleven zijn antwoord op die vraag op een analyse van een drietal ‘cases’, die op het oog weinig met elkaar te maken hebben. Dit is een bewuste keuze voor een ‘most different systems design’.¹² Doordat de cases op een aantal aspecten sterk verschillen, wordt het juist beter mogelijk om te analyseren of onder die verschillende cases daadwerkelijk een ‘gezamenlijke sociaal-culturele voedingsbodem’ valt waar te nemen. De conclusie is dat inderdaad sprake is van parallelle ontwikkelingen en, in ruimere zin, een opkomende voorzorgcultuur. Of althans: ‘De overeenkomsten zijn te opvallend en te talrijk om weg te strepen tegen de verschillen die, zoals verwacht, ook naar voren zijn gekomen.’¹³

Ik heb echter ernstige twijfel of dit nu wel een juiste conclusie is. Niet alleen wordt de conclusie mijns inziens niet geschraagd door de empirie die Kortleven zelf aandraagt (hierover later meer), maar ook op conceptueel niveau is de conclusie naar mijn mening in strijd met het idee van voorzorg zoals Kortleven dat zelf invult. Daarbij gaat het niet om de drie elementen die ik hierboven al heb gememoreerd. Op andere plekken in zijn studie verwijst hij namelijk naar een aantal andere elementen die óók onder het begrip ‘voorzorg’ dienen te worden geschaard – en naar mijn mening met meer recht dan de bovengenoemde elementen. Deze elementen zijn ontleend aan het begrip ‘voorzorg’ zoals dat wordt

¹² Ibid., p. 11.

¹³ Ibid., p. 368.

gebruikt in het internationale recht, waar het na zijn aanvankelijke milieurechtelijke inkadering¹⁴ begonnen is aan een gestage opmars in andere rechtsgebieden – en volgens Kortleven ook in de maatschappij als geheel.

Kenmerkend voor de publiekrechtelijke – in het milieurecht ingekaderde – invulling van het concept ‘voorzorg’, of preciezer het voorzorgsbeginsel, is met name dat voorzorg betracht dient te worden in situaties waarbij sprake is van *dreiging van serieuze, onomkeerbare schade* maar waarbij (wetenschappelijke) *zekerheid* over het daadwerkelijk optreden van die schade, vooralsnog of ten principale, *ontbreekt*. Vooral het aspect van ‘onzekerheid’ is bij de conceptualisering van het ‘voorzorgsbeginsel’ van eminent belang. Het komt ook terug in een handzaam schema, op de pagina’s 370-371, waar Kortleven in reactie op Pieterman de belangrijkste kenmerken van de drie opeenvolgende ‘culturen’ op een rijtje zet. Belangrijke kenmerken van de voorzorgcultuur zijn, blijkens het schema, onder meer:

- Schade treedt op in de verre toekomst.
- Schade is het (neven)effect van systeemfalen.
- Is catastrofaal en onomkeerbaar.
- Gelokaliseerd binnen mondiale (sub)systemen.
- Het voorkomen van schade door voorzorg is ieders morele plicht, in het bijzonder die van systeembeheerders.
- De rol van kansen is marginaal, de kans is bovendien zeer klein.
- Betrouwbare voorspellingen zijn door onzekerheid en ambivalentie van risico’s moeilijk te leveren en ontoereikend.

Deze typering van voorzorg lijkt me goed aan te sluiten bij de aan het milieurecht ontleende betekenis. Maar hoewel Kortleven wel degelijk ingaat op de achtergronden van het beginsel, doet hij dit naar mijn mening tamelijk onzorgvuldig. Met name de gedachte dat ‘de economisch-rationele begrenzing’ in de voorzorgcultuur ‘vervalt’ en ‘kosten-batenafwegingen als irrelevant [worden] gezien dan wel worden (...) verondersteld per definitie in het voordeel van preventie uit te vallen’,¹⁵ geeft blijk van een wel erg selectieve lezing van de literatuur over het voorzorgsbeginsel.

In de mijns inziens toch maatgevende *Communication from the Commission on the precautionary principle* uit 2000, bijvoorbeeld, is expliciet sprake van proportionaliteit (beginsel 6.3.1), bestudering van de voordelen en lasten van al dan niet handelen (beginsel 6.3.4) en weging van relevante wetenschappelijke inzichten (beginsel 6.3.5).¹⁶ Kortlevens conclusie ‘*per definitie* in het voordeel van preventie’ is mijns inziens een al te eenzijdige interpretatie van het uitgangspunt ‘in dubio pro natura’ (*‘bij twijfel in het voordeel van de natuur’*).¹⁷ Ook de bewering dat ‘de vrees voor een ernstig effect dusdanig centraal [staat] dat elke kans groter dan

14 Het meest pregnant neergelegd in artikel 15 van de Rio-Declaration on Environment and Development 1992.

15 Kortleven 2013, p. 54.

16 COM(2000), 1.

17 Vgl. o.a. Trouwborst 2006.

Jan Popma

nul eigenlijk onacceptabel is'¹⁸ is een parodie op wat voorzorg zou zijn. Het gaat bij voorzorg wel degelijk om een 'redelijk vermoeden', waarbij ondanks wetenschappelijke *onzekerheid* er wel degelijk eisen aan wetenschappelijke *betrouwbaarheid* worden gesteld.¹⁹ Een puur theoretisch te construeren mogelijkheid van schade is onvoldoende om 'reasonable grounds for concern' op te leveren. Voor ingrijpen bij 'onbewezen gevaren' is het voorzorgsbeginsel absoluut geen vrijbrief, zoals bijvoorbeeld ook Kortlevens leermeester Pieterman het beginsel kennelijk leest.²⁰

Selectie van cases

In het licht van deze conceptualisering van 'voorzorg' (verre toekomst, catastrofale schade, wetenschappelijke onzekerheid) is het mijns inziens onbegrijpelijk dat gekozen is voor de cases verkeersonveiligheid en kindermishandeling als illustratieve voorbeelden (dat ze wellicht wel illustratief zijn voor een ontwikkeling richting nul-tolerantie en 'precognitie' komt hieronder nog aan de orde). Verkeersonveiligheid en kindermishandeling voldoen absoluut niet aan het cruciale element van *onzekerheid*: dat er jaarlijks honderden doden vallen in het verkeer is al decennia lang een evidente zekerheid, en ook de omvang van kindermishandeling is behoorlijk goed in kaart gebracht. Juist de toenemende kennis op deze terreinen is reden tot interventie en preventie, niet het bestaan van onzekerheid.

Daarnaast kwalificeren de genoemde risicogebieden ook op andere kenmerken van de voorzorgcultuur in het geheel niet als relevante cases. Er is geen sprake van 'langetermijneffecten', noch van 'mondiale (sub)systemen', noch van 'kleine kans' noch van 'catastrofale schade' (al is een dodelijk verkeersongeval of infanticide natuurlijk wel ernstig en onomkeerbaar). Verkeersonveiligheid en kindermishandeling, kortom, zijn absoluut geen cases die als voorbeeld van 'voorzorg' of 'de opkomst van een voorzorgcultuur' kunnen dienen. Kortleven geeft dit zelf ook aan (p. 159-160), maar door toch te blijven spreken van 'voorzorg' wordt een taalkundige mist opgetrokken die enerzijds, en ten onrechte, het voorzorgsbeginsel in diskrediet brengt en anderzijds het zicht vertroebelt op ontwikkelingen die wellicht wél serieuze aandacht verdienen – maar dan onder een andere noemer.

Wat Kortleven – en eerder ook Pieterman – denk ik bedoelen met de ontwikkelingen die zij vatten onder de term 'voorzorg' is toch vooral een vorm van paranoia: overmatige fixatie op alle mogelijke bedreigingen voor onze fysieke en sociale veiligheid, en de eis dat alle mogelijke bedreigingen tot nul worden gereduceerd. Al is de kans verwaarloosbaar, preventie/voorzorgsmaatregelen zijn hoe dan ook gewenst. Nul-tolerantie, vroeg ingrijpen, het wegvallen van kosten-effectiviteits-overwegingen en een toenemende neiging om de 'systeembeheerders' schuldig te achten aan willekeurig welk ongerief zijn wellicht serieuze ontwikkelingen, maar

18 Kortleven 2013, p. 54.

19 Zie hoofdstuk 5 van COM(2000) 1.

20 Pieterman e.a. 2006.

dan helpt het niet om te spreken van een 'voorzorgcultuur'.²¹ Risico-paranoia is, denk ik, een betere term.

Ook in dit licht acht ik verkeersveiligheid en kindermishandeling echter weinig gelukkige cases in de strijd tegen het kennelijk doorgeschooten voorzorgdenken. Zeker dodelijke verkeersongevallen zijn een grote maatschappelijke last, waarbij het streven naar nul doden een serieus te nemen uitgangspunt is – al begrijpt iedereen dat 'nul' een utopie is. En het aantal slachtoffers van kindermishandeling is steeds beter in kaart gebracht, waarmee ook een verantwoordelijkheid ontstaat – nog los van de vraag waar die verantwoordelijkheid gelegd moet worden. De ambitie om de risico's zo ver mogelijk te minimaliseren, en bij voorkeur in een zo vroeg mogelijk stadium, is op zich geen reden om te spreken van 'voorzorg' of 'paranoia'.²² Optimalisering is een centraal element van risicomanagement en leerprocessen (vgl. ISO 31000 en andere voorbeelden van risk management systemen), waarbij op zeker moment uiteraard wel degelijk ook gekeken wordt of verdere optimalisering nog kosteneffectief is.

Wat in de 'risicocultuur' is ontstaan, is het besef dat allerhande ongeluk in veel gevallen is terug te voeren op maatschappelijke keuzes (slecht ontworpen verkeerssituaties bijvoorbeeld) en dat bij andere keuzes of effectiever ingrijpen veel onfortuinlijke situaties wellicht te voorkomen zijn. Dit is veeleer een uiting van de 'risicocultuur', en geen bewijs voor de opmars van een voorzorgcultuur en preventie *à tout prix*.

Empirie

Dat de overheid hierin soms doorslaat, en er dus sprake is van paranoia, is in sommige gevallen wellicht juist. De burger wordt veeleisender, wellicht,²³ en de overheid haast zich om bij een incident te roepen: 'Dit nooit meer!' Wat Kortleven in zijn proefschrift echter vrij helder laat zien, is dat achter de uitgesproken intenties (géén nieuwe Savanna's, geen slachtoffers meer in de dode hoek van vrachtwagens) ook tegenbewegingen waarneembaar zijn waaruit blijkt dat het streven naar absolute veiligheid juist gerelativeerd moet worden.

Hoewel wetenschappelijk onderbouwd kan worden dat verhoging van de maximumsnelheid op de snelwegen tot méér verkeersdoden én sterfte door

- 21 Dat Kortleven weinig zuiver in de conceptualisering is, blijkt ook wel uit de zinsnede 'Als ik (...) bijvoorbeeld over preventieve maatregelen in een concrete casus schrijf, is het weinig vruchtbaar om me steeds af te vragen of het hier nu om preventie gaat of dat het voorzorg genoemd moet worden' (p. 71).
- 22 Overigens verwacht Kortleven op p. 159-160 mijns inziens lange-termijndoelstellingen (een kenmerk van optimalisering van risicomanagement) met langetermijneffecten (kenmerkend voor voorzorgdenken), en gerichtheid op een steeds vroegere fase van interventie met vroegtijdig nadenken over langetermijneffecten, om zo met name verkeersonveiligheid toch maar als casus van 'voorzorg' te kunnen betitelen.
- 23 Die veeleisendheid heeft echter een dubbel karakter: enerzijds eist 'de' burger meer vrijheid voor zichzelf en verzet hij zich tegen betutteling (zie bijvoorbeeld de discussie over het rookverbod in de horeca), anderzijds staat hij op de achterste benen als er toch iets misgaat waar hijzelf door getroffen wordt en wordt de verantwoordelijkheid al te snel bij de overheid gelegd.

Jan Popma

slechte luchtkwaliteit leidt, is die verhoging tóch doorgezet. Kostenoverwegingen hebben hier inderdaad geen rol gespeeld, om de stelling van Kortleven in zijn tegendeel te keren. Een voor de hand liggende maatregel zoals een alcoholslot in alle auto's heeft het, zoals Kortleven schetst, evenmin gehaald. Dat er soms toch maatregelen worden voorgeschreven, komt juist doordat die maatregelen technisch beschikbaar komen (ABS) dan wel redelijk kosteneffectief zijn (dodehoekspiegels zijn goedkoper dan ziekenhuisopnames).

Ook een verbod op voortplanting bij 'risicogroepen', om maar iets te noemen, wordt niet ingezet als kostenneutrale maatregel om op basis van precognitie kindermishandeling radicaal uit te roeien. Hier wegen toch grondrechten zwaarder dan het voorkomen van schade. En veel van de maatregelen in het kader van *Alle kansen voor alle kinderen* zijn een *aanbod* aan ouders, niet een vergaand en dwingend ingrijpen door de overheid. Waar Kortleven wel een punt heeft, zeker bij de casus kindermishandeling, is dat er sprake lijkt van een verschuiving van secundaire preventie (ingrijpen om herhaling te voorkomen) naar primaire preventie (opvoedingsondersteuning voordat er daadwerkelijk problemen zijn). Ook het gebruik van risico-taxaties kan men een stap richting 'voorzorg' noemen, maar het is naar mijn mening toch vooral een stap vooruit binnen het risico-paradigma (dankzij het beschikbaar komen van betere stuurinformatie als gevolg van incidentregistraties en intensievere uitwisseling van informatie tussen betrokken instanties).

Uit de beschrijving van de GMO-case, ten slotte, komt bovendien naar voren dat ook in geval van door Korthals gepercipieerde échte voorzorg sprake is van touwtrekken waarbij de hard-liners (een totaal verbod op GMO) het hooguit tijdelijk winnen van de meer gematigde vorm van voorzorg (geleidelijke introductie en adequate monitoring). Dat men niet hals over kop allerhande nieuwe technologieën omhelst, is misschien 'voorzorg' maar wellicht ook gewoon het bewijs dat men wel degelijk iets geleerd heeft van eerdere ervaringen met nieuwe technologieën waarbij de onheilsprofeten achteraf gelijk bleken te hebben.²⁴ Voorzorg als een adequate vorm van risicomanagement dus, waarbij relevante stuurinformatie wordt gewogen en ondanks wetenschappelijke controverse tóch een knoop moet worden doorgehakt.

Conclusie

De conclusie dat 'de overeenkomsten te opvallend en te talrijk [zijn] om weg te strepen tegen de verschillen' wordt mijns inziens dan ook niet echt eenduidig onderbouwd door de empirie die Kortleven zelf aandraagt – of althans ontbreekt volgens mij een duidelijke weging van de signalen uit die empirie om vóór of tegen de conclusie te pleiten. Dat Kortleven in de beschrijving van de 'voorzorg-periodes' zélf bij herhaling aangeeft dat er toch vooral ook elementen van een risico-culturele benadering in het spel zijn, geeft al aan dat de driedeling gekunsteld is. Al in de jaren twintig was er aandacht voor preventie van verkeers-

24 Voor een staalkaart zie EEA 2001 en EEA 2013.

ongevallen, zoals Kortleven laat zien, en daarmee is er sprake van ‘risico-culturele aspecten’. In de jaren zeventig was er reeds brede aandacht voor kindermishandeling, waarbij ook scholen en sportverenigingen alert moesten zijn. Ook hier is de driedeling, zelfs al is hij ideaaltypisch bedoeld, dus weinig overtuigend. Bovendien geeft Kortleven zelf aan dat in het beleid ter bestrijding van kindermishandeling en het verkeersveiligheidsbeleid de term ‘preventie’ gangbaar is en de term ‘voorzorg’ niet of nauwelijks wordt gebruikt (p. 71). Men kan zich dan afvragen wat het nut is om beleidsveranderingen toch in die termen te gieten – tenzij er sprake is van een vooropgezet plan om de theorie te bevestigen (in plaats van te falsificeren).

‘De pretentie van brede geldigheid [van het concept risicomaatschappij] brengt met zich mee dat geabstraheerd wordt van grilligheden en nuances in de empirische werkelijkheid’, waarschuwt Kortleven in zijn inleiding.²⁵ Naar mijn mening is dat nu precies de valkuil waar de onderzoeker uiteindelijk zelf invalt. In het algemeen wekt het proefschrift een beetje de indruk van een vooropgezet plan: er is een driedeling in de literatuur, en het onderzoek moet hier de empirische onderbouwing voor geven (in dit licht is het overigens opvallend dat Kortleven een andere periodisering aanhoudt dan Ewald en Pieterman).

Weliswaar wijst Kortleven er regelmatig op dat er ook sprake is van tegenbewegingen, maar uiteindelijk lijkt ‘voorzorg’ toch te winnen. De onderbouwing hiervan lijkt me wat mager. Wat een betere conclusie zou zijn, is dat het voor ‘systeembeheerders’ altijd balanceren is. De overheid mag zich niet bemoeien met ons privé-leven, maar bij een zeer ernstig geval van kindermishandeling wordt de zwarte Piet bij de overheidsinstanties gelegd (zie p. 224). De overheid wil ook wel verantwoordelijkheid nemen, maar legt in de uitvoering vaak de verantwoordelijkheid juist weer bij de burger (wat Kortleven noemt ‘responsibilisering’). Van wetenschappers wordt gevraagd dat zij over ons waken, maar als een risico zich niet blijkt te verwerkelijken zijn de wetenschappers paniekzaaiers die er niets van hebben begrepen (vgl. de commotie rond de Mexicaanse griep).

Zoals Philip K. Dick beschrijft in *The Minority Report*: er mag geen geval van toekomstige schade gemist worden, want dan heeft het systeem gefaald. Maar als die schade uitblijft, wordt het systeem als feitelijk overbodig gezien – zeker indien niet duidelijk is dat het systeem aan preventie heeft bijgedragen. Uiteindelijk zit de paranoia beklemd in een interessante paradox. ‘[T]here can be no valid knowledge about the future. As soon as precognitive information is obtained, it cancels itself out. The assertion that this man will commit a future crime is paradoxical. The very act of processing this data, renders it spurious’.²⁶ Het is die paradox die het nadenken over voorzorg mijns inziens interessant maakt, en niet de vraag of al dan niet sprake is van een voorzorgcultuur.

25 Kortleven 2013, p. 9.

26 Dick 1956, p. 99.

Jan Popma

Literatuur

- Borgers, M.J., *De vlucht naar voren*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007.
- Chicago Tribune, 'Chicago police use "heat list" as strategy to prevent violence', *Chicago Tribune*, August 21, 2013.
- Dick, P.K., *The Minority Report*, *Fantastic Universe*, Jan. 1956, reprinted in: *The collected stories of Philip K. Dick*, Volume 4, New York: Citadel Press 1991.
- EEA, *Late lessons from early warnings: the precautionary principle 1896-2000*, Copenhagen/Luxembourg: European Environment Agency 2001.
- EEA, *Late lessons from early warnings: science, precaution, innovation*, Luxembourg: European Environment Agency 2013.
- Ewald, F., 'The return of Descartes' Malicious Demon: An outline of a philosophy of precaution', in: T. Baker & J. Simon (red.), *Embracing Risk: The Changing Culture of Insurance and Responsibility*, Chicago: University of Chicago Press 2002, p. 273-301.
- Ministerie Jeugd en Gezin, *Alle kansen voor alle kinderen*, Den Haag: Ministerie voor Jeugd en Gezin 2007.
- Pieterman, R., *De voorzorgcultuur: Streven naar veiligheid in een wereld vol risico en onzekerheid*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2008.
- Pieterman, R., J.C. Hanekamp & L. Bergkamp, 'Onzekere voorzorg bedreigt rechtszekerheid', *NJB* 2006-1, p. 2-9.
- Sandin, P., 'The Precautionary Principle and the Concept of Precaution', *Environmental Values* 2004-13, p. 461-475.
- Trouwborst, A., *Precautionary Rights and Duties of States*, Leiden: Koninklijke Brill 2006.
- Watson, S., *Pre-crime to be used in Washington D.C.*, www.prisonplanet.com/pre-crime-technology-to-be-used-in-washington-d-c.html, 2010.
- West, N., *Minority Report Is Here: Chicago Residents Get Police Visit Based on Pre-Crime Surveillance List*, www.zengardner.com/minority-report-chicago-residents-get-police-visit-based-pre-crime-surveillance-list/, 2014.